

«ХМАРИ СЛІВ» ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

A Розглянуто проблему формування основних предметних компетентностей шляхом удосконалення методики роботи з «хмарами слів» на уроках історії в закладах загальної середньої освіти. Показано можливості використання даного виду візуального джерела на різних етапах освітнього процесу. Складено алгоритми роботи за даним методом у різних паралелях класів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: предметні компетентності; хмара слів; алгоритм; урок історії

S *Verkalets Tetyana. «Clouds of words» as a method of formation of basic subject competencies in history lessons.*

The problem of formation of basic subject competences by improving the methods of working with clouds of words at history lessons in institutions of general secondary education is considered. The possibilities of using this type of visual source are shown at different stages of the educational process. The algorithms of work of this method are made in various parallels of classes in institutions of general secondary education.

Key words: subject competences; cloud of words; algorithm; history lesson

Веркалець Тетяна Ярославівна, аспірантка кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; директорка, учителька історії, Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №38 Полтавської міської ради Полтавської області»

Verkalets Tetyana, postgraduate student of the Department of Pedagogical Skills and Management named after Zyazyun, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University; Director, history teacher, Poltava Secondary Comprehensive School 38

E-mail: history_pl@ukr.net

Актуальність проблеми. У Рекомендаціях 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року зазначено, що освіта, виконуючи подвійну функцію – соціальну та економічну, відіграє особливу роль у наданні європейським громадянам основних компетенцій для зручного пристосування до таких змін. Оскільки глобалізація в Європейському Союзі продовжується, кожному громадянину необхідна широка сфера основних компетенцій для зручного пристосування до пов'язаного в усіх сферах світу, що швидко змінюється [6].

Дані рекомендації були враховані і при розробленні Державного стандарту базової та повної загальної освіти в Україні, який ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізуються в освітніх галузях і відображені в результативних складниках змісту базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до цього компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей сучасного учня. Предметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, і для їхнього опису використовуються такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» тощо. Метою навчання суспільствознавства є створення умов для розвитку особистості компетентного, активного, відповідального громадянина Украї-

ни, члена європейської і світової спільноти, який здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози [2].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів із громадянської та історичної освітньої галузі передбачають, що учень:

- мислить історико-хронологічно, орієнтується в історичному часі, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляє зміни і тривалість у житті суспільства;

- мислить геопросторово, орієнтується в соціально-історичному просторі, виявляє взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища;

- мислить критично, працює з різними джерелами інформації та формулює історично обґрунтовані запитання;

- мислить системно, виявляє взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох;

- розуміє множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляє їхні інтерпретації [3].

Тема компетентнісного підходу як основи сучасної освіти була також включена до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Згідно з

концепцією формула Нової школи складається з дев'яти ключових компонентів. Перший з них – Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

Документ дає нам і визначення самого поняття «компетентність». Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [4].

Отже, цілком зрозуміло, що сучасна освіта неможлива без кардинальних змін у підходах викладання. Компетентнісний підхід має стати основою в процесі вивчення суспільствознавчих предметів, адже саме вони формують найнеобхідніші навички сучасної людини. Досягнення даних цілей можливе при модернізації або оновленні вчительського інструментарію новими методами та прийомами навчання. Це дозволить створити оптимальні умови для формування основних предметних компетенцій (хронологічну, просторову, логічну, аксіологічну, інформаційну, мовленнєву).

Аналіз попередніх публікацій. Формування предметних компетентностей учнів у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін стало предметом дослідження у вітчизняних дисертаційних роботах останніх років. Проблематика предметних компетентностей предметів суспільствознавчого циклу знайшла відображення у працях К. Баханова, Н. Бібік, І. Бурди, В. Власова, Н. Гупана, Ю. Малієнко, П. Мороза, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. У даних дослідженнях представлений як теоретичний аспект теми, так і запропоновані конкретні методичні прийоми формування предметних компетенцій на уроках історії.

Проблема використання «хмари слів» як методу графічного аналізу розкрито у працях Н. Шарлай, Н. Чумакова, І. Усик. Педагоги детально аналізують сам метод, визначають етапи уроку, де можна його застосувати, дають чіткі алгоритми до конкретних вправ.

Аналіз наявних публікацій дає можливість зробити висновки, що «хмари слів» як метод формування основних предметних компетентностей використовується в різних освітніх галузях. Однак саме використання даного методу на уроках історії розглянуто недостатньо й потребує глибшого аналізу, висвітлення практичного досвіду використання алгоритмів роботи з хмарами слів на різних етапах уроку.

Мета статті: розкрити основні методичні засади використання методу «хмари слів» у процесі формування основних предметних компетентностей на уроках історії.

Викладення основного матеріалу. Перед сучасною історичною та суспільствознавчою освітою постають нові завдання та напрями розвитку. Наразі актуальною є проблема переходу від традиційної (предметно орієнтованої) до інноваційної (особистісно орієнтованої) парадигми освіти. Реалізація поставленої мети вимагає впровадження у навчання предметів освітньої галузі «Суспільство-

знавство» системного особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів.

За твердженням О. Пометун, компетентнісний підхід – «це спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. На думку науковця, компетентність людини у певній сфері є «спеціальним шляхом структурований (організований) набір знань, умінь, навичок і ставлень, що набувається в процесі навчання». Виходячи з означеного вище, О. Пометун визначає такі предметні компетентності галузі «Суспільствознавство»: хронологічну, просторову, мовленнєву, інформаційну, логічну, аксіологічну [5].

Утілення сучасних принципів Нової української школи потребує серйозного переосмислення та оновлення класичного методичного інструментарію вчителя. Важливу роль у цьому відіграє використання структурно-логічних схем – технології, детально представлені в дослідженнях К. Баханова. Дана технологія навчання передбачає викладання навчального матеріалу великими блоками, його багаторазове повторення та закріплення у наочній знаковій моделі (структурованому опорному конспекті) [1].

Одним із інноваційних елементів технології структурно-логічних схем є «хмари слів» («хмари тегів»). *Хмара слів – це візуальне подання списку певних категоріальних понять, об'єднаних спільною темою* [7].

Даний метод можна віднести до візуальних джерел навчання історії. Останнім часом у сучасних підручниках історії досить часто використовуються «хмари слів». Але, на жаль, використання обмежується функцією прикраси або ілюстрації. У сучасній методиці недооцінене практичне значення використання даного виду джерела.

У першу чергу потрібно проаналізувати наявні інтернет-сервіси для створення «хмар слів». Узагальнивши наявний досвід дослідників, можна виділити низку популярних сервісів генерування.

Розглянемо кожен із них окремо.

Word It Out – безкоштовний англomовний сервіс для створення хмар слів, який є одним із найпростіших і зручних у використанні.

Word Cloud Generation – англomовний сервіс для створення тегових хмар, який має найзручнішу інтуїтивно зрозумілу навігацію.

Word Art – багатофункціональний англomовний сервіс для створення хмар слів. За його допомогою можна створювати яскраві хмари різної форми. Однак недовіком цієї програми є певне спотворення шрифтів при відображенні кирилиці. Для вирішення даної проблеми рекомендовано використовувати шрифт Roboto Regular, що знаходиться у відповідній опції робочого поля програми. Великою перевагою даного сервісу над іншими є можливість використання не тільки запропонованої бази зображень, але й можливість завантажувати власні зображення. Ця функція збільшує тематичні можливості при генерації «хмар слів».

Wordcloud.pro – російськомовний слово-генератор, що дозволяє створювати яскраві хмари певних форм (з використанням базових шаблонів чи авторських) [10].

Вибір відповідної платформи для генерації зображення – особиста справа кожного вчителя та учня. Зазвичай вибір визначається наявним технічним забезпеченням і певним досвідом роботи у схожих програмах.

При створенні хмари слів важливо дотримуватись певних правил і принципів, зокрема таких:

1. Визначте тему, підберіть поняття, що розкривають зміст теми. Оптимальна кількість – не більше семи.

2. Визначте візуальний символ хмари. Він має бути чітким, зрозумілим учням, відповідати їхньому рівню знань. Програма дає можливість використовувати для візуалізації різні графічні символи, літери, цифри, силуетні портрети. На даному етапі вчителі часто припускаються помилки – невідповідність змісту і зображення. Тому вибір символу, що стане основою генерації зображення має відбуватися за принципом історичної відповідності.

3. Продумайте кольорову гаму зображення. Якщо колір теж має певне змістове значення, обов'язково треба врахувати це при розробленні алгоритму роботи із хмарою.

4. Програма генерації хмар передбачає функцію за потребою визначення індивідуального розміру кожного слова. Ця функція доцільна при визначенні ієрархії слів у змістовому ланцюгу.

5. Визначте етап уроку, на якому плануєте використати метод і розробіть відповідний алгоритм роботи (перелік аналітичних питань).

«Хмара слів» – досить універсальний метод, який досвідчений педагог може використати на різних етапах уроку: актуалізації, мотивації, повторенні, узагальненні, рефлексії. Хмара може стати й основним планом уроку при вивченні нової теми.

Узагальнивши наявний передовий педагогічний досвід учителів різних навчальних предметів, та вчителів історії зокрема, можна виділити основні функціональні можливості використання «хмар тегів»:

- у хмару можна записати тему уроку, яку учні повинні визначити;
- скласти пропозиції щодо визначеної теми, «хмара» виступає в якості опорного конспекту;
- прочитати в «хмарі» головне питання, на яке необхідно знайти відповідь протягом уроку;
- скласти речення або розповідь, використовуючи якомога більше слів із хмари;
- створити словникову «хмару» на основі невеликих нещодавно вивчених навчальних текстів і попросити учнів пригадати, про що були ці тексти, і в якому саме контексті використовувалися слова;
- показати «хмару», складену зі слів, узятих із незнайомого тексту, і попросити здогадатися про його зміст;
- перетворити нудний текст у цікаву головоломку;
- написати зашифровану листівку другові;

– розповісти про письменника/історичну постать, використовуючи слова із «хмари»;

– заповнити пропуски в тексті, використовуючи маркерні підказки;

– повторити основні поняття теми, що вивчається, тощо [8; 9].

Результати дослідження. На прикладі деяких вправ пропонуємо розглянути авторський досвід щодо процесу використання хмар на різних етапах уроку історії у Комунальному закладі «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №38 Полтавської міської ради Полтавської області».

Наведемо приклади використання хмари слів.

Так, при вивченні теми «Україна напередодні Першої світової війни (Історія України), 10 клас на етапі актуалізації знань уроку використовуємо вправу «Вогонь» (рис. 1):

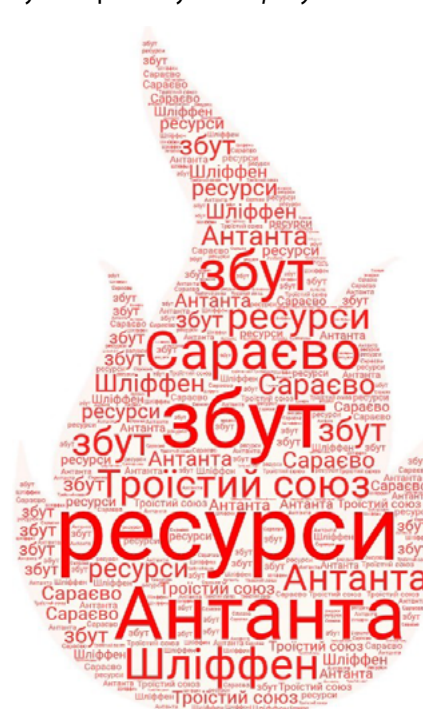

Рис. 1. Вогонь

Завдання для вправи:

1. Розгляньте хмару. Випишіть всі слова, що зустрічаються в ній.
2. Поясніть значення виписаних понять.
3. Створіть причинно-наслідковий ланцюг.
4. Дайте назву даній хмарі. Чому для даної теми було обрано саме такий символ.

Виконання даної вправи дає можливість учням повторити основні причини та передумови початку Першої світової війни, плани воюючих країн і зробити логічний перехід до нової теми. Метод хмари слів дає змогу зосередити увагу на формуванні хронологічної, просторової, логічної та мовленнєвої компетентностей учнів.

Використання хмари слів як повноцінного плану вивчення нового матеріалу можна розглянути на прикладі вивчення теми «Военно-політичні події 1648 року» (8 клас. Історія України. Національно-визвольна війна українсько-

го народу під проводом Б. Хмельницького), використовуючи вправу «Пам'ятник» (рис. 2):

Рис. 2. Пам'ятник

Алгоритм:

1. На початку уроку аналізуємо хмару: виписуємо всі слова-маркери на окремих стікерах і розміщаємо на дошці у довільній формі.
2. У процесі вивчення нового матеріалу (робота з картою, історичними документами, матеріалами підручника) встановлюємо хронологічний ланцюг зі слів маркерів. Для посилення візуалізації ланцюг на дошці може графічно відтворювати шлях воєнних дій 1648 року.
3. На стадії рефлексії знову повертаємось до хмари. Учні пояснюють, чому саме у вигляді пам'ятника славетному гетьману зображена дана хмара.

Чи заслуговують події 1648 року на вшанування та увічнення в історії?

Використання даної хмари сприяє формуванню просторової, хронологічної, логічної та аксіологічної компетентностей в учнів середньої школи. «Хмара слів» виступає наскрізною змістовою лінією всього уроку. Подібна візуалізація сприяє швидкому структуруванню та запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Найпоширенішим етапом уроку, де можна використовувати хмари, є етап узагальнення. Наприклад, тема «Історія України. Русь: становлення та розквіт», 7 клас, де можна застосувати вправу «Кінь» (рис. 3):

Рис. 3. Кінь

Алгоритм:

1. Розгляньте хмару. Випишіть усі слова хмари та поясніть їхнє значення (з метою максимального залучення учнів вводимо обмеження – «1 учень – 1 слово»).
2. Розташуйте слова у хронологічній, логічній послідовності.
3. Кому з київських князів присвячена хмара?
4. Поясніть, чому саме такий символ було використано для створення хмари?

Дана вправа дозволить за короткий час узагальнити та систематизувати знання з правління перших князів. Для поглиблення систематизації рекомендовано використовувати хмари, які присвячені князю Олегу, Святославу, княгині Ользі разом.

Однією з особливостей методу «хмари слів» є можливість його активного використання під час виконання практичних робіт. Оволодівши методом роботи з хмарами у середній школі, учні старшої школи самі можуть генерувати історичні хмари слів та алгоритми роботи з ними створюючи історичні проекти.

Наприклад, 10 клас, історія України, тема «Голодомор 1932–1933 рр. Практична робота», використовуємо вправу «Диктатор» і «1933-й рік» (рис. 4, 5):

Рис. 4. Диктатор

Рис. 5. 1933-й рік

Дані хмари створені учнями вдома і представлені в ході виконання практичної роботи в класі.

Підтверджуємо, що використання методу «хмари слів» дає можливість зосередитись на формуванні інформаційної, логічної, аксіологічної та мовленнєвої компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти.

Висновок. Отже, «хмари слів» – інноваційний метод у сучасному інструментарії вчителя. Важливо зрозуміти, що його використання не можна обмежувати функцією гарної ілюстрації, це – повноцінне джерело знань, застосування якого на різноманітних етапах уроку сприяє формуванню основних предметних компетентностей учня середньої та старшої школи.

Робота з даним методом дозволяє виділити низку позитивних функціональних аспектів:

– «хмара тегів» дозволяє систематизувати та узагальнити великі обсяги інформації;

– дає можливість раціонально використовувати час уроку;

– сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації;

– метод є універсальним і може використовуватись як повноцінне джерело на різних етапах уроку;

– практична реалізація дає можливість охопити весь спектр історичних предметних компетентностей;

– доступність програм генерації хмар дозволяє залучати учнів до самостійного розроблення навчальних проєктів у вигляді «хмар слів».

Нова парадигма освіти вимагає нових, сучасних дієвих методів і засобів особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання. Генерація «хмар слів» та їхнє використання в процесі викладання предметів галузі «Суспільствознавство» сприятиме досягненню завдань компетентнісного уроку.

Список використаних джерел

1. Баханов К. М. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
2. Баханов К. О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: посіб. для вчителя. Харків: Основа, 2012. 127 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

5. Пометун О. І. Предметна компетентність учнів у процесі навчання історії: практ. довідник учителя історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання*. 2015. № 2. С. 56–58.
6. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text.
7. Усик І. М. «Хмари слів» на уроках зарубіжної літератури. URL: <https://super.urok-ua.com/hmari-sliv-na-urokah-zarubizhnoyi-literaturi/>.
8. Чумакова Н. В. «Хмари слів» на уроках української мови. URL: <https://vseosvita.ua/library/hmari-sliv-na-urokah-ukrainskoi-movi-111289.html>.
9. Шарлай Н. О. Хмари слів як засіб візуалізації на уроках української мови і літератури. URL: <https://vseosvita.ua/library/hmari-sliv-ak-zasib-vizualizacii-na-urokah-ukrainskoi-movi-i-literaturi-240519.html>.
10. Яворська К. А. Хмаринки слів. URL: http://blogvchitelayavorskoy.blogspot.com/p/blog-page_10.html.

References

1. Bakhanov, K. M. (2000). *Inovatsiini systemy, tekhnologii ta modeli navchannia istorii v shkoli [Innovative systems, technologies and models of teaching history at school]*. Zaporizhzhia: Prosvita [in Ukrainian].
2. Bakhanov, K. O. (2012). *Navchannia istorii v shkoli pid kutom zoru kompetentnisnoho pidkhodu [Teaching history at school from the point of view of the competence approach]: posib. dla vchytelia*. Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
3. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]*. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ [in Ukrainian].
4. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
5. Pomետun, O. I. (2015). *Predmetna kompetentnist uchniv u protsesi navchannia istorii [Subject competence of students in the process of learning history]: prakt. dovidnyk uchytelia istorii. Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia i metodyka navchannia [History and social sciences in schools of Ukraine: theory and methods of teaching]*, 2, 56-58 [in Ukrainian].
6. *Pro osnovni kompetensii dla navchannia protiahom usoho zhyttia [On the basic competencies for lifelong learning]*. Rekomendatsiia 2006/962/leS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (leS) vid 18 hrudnia 2006 roku. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text [in Ukrainian].
7. Usyk, I. M. "Khmary sliv" na urokakh zarubizhnoi literatury [«Clouds of words» in lessons of foreign literature]. Retrieved from <https://super.urok-ua.com/hmari-sliv-na-urokah-zarubizhnoyi-literaturi/> [in Ukrainian].
8. Chumakova, N. V. "Khmary sliv" na urokakh ukrainskoi movy [«Clouds of words» in Ukrainian language lessons]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/hmari-sliv-na-urokah-ukrainskoi-movi-111289.html> [in Ukrainian].
9. Sharlai, N. O. *Khmary sliv yak zasib vizualizatsii na urokakh ukrainskoi movy i literatury [Word clouds as a means of visualization in lessons of Ukrainian language and literature]*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/hmari-sliv-ak-zasib-vizualizacii-na-urokah-ukrainskoi-movi-i-literaturi-240519.html> [in Ukrainian].
10. Yavorska, K. A. *Khmarynyky sliv [Clouds of words]*. Retrieved from http://blogvchitelayavorskoy.blogspot.com/p/blog-page_10.html [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 06.10.2020